

мпр. 443/1

127/1

Врло велика из дана у дан
Белешка о критици из дана у дан

Многобројни су књижевни рецензенти и приказивачи, шефови књижевних рубрика, критичари, који нису аутентични критичари. То су људи који су у ствари један виши ред читалаца; читаоци који налазе мање више прави пут при читању и при примању прочитаног. То су људи код којих, при читању, разумне и осећајне снаге ударају мање више правилно, истим правцем ка истом циљу, те тако ти читаоци доспевају до неке врсте Архимедове тачке у запажањима. Та тачка, већ према методи и стилу приказивача, постаје онда полазна или обртна тачка у једном напису оцењивачког реда. ~~и критичарски анкетата.~~

W
рецију

Такве оцене не могу значити свестрани приказ дела. Писци таквих оцена виде тачно оно што виде, али дело у целини упознају само упроштено. Занимљива је једна на изглед парадоксна, а у ствари разумљива појава: да је аутентична критика, сем по изузетку, увек више интерпретација него пресуда; а неаутентична критика, сем по изузетку, увек више пресуда него интерпретација. Објашњења за то, бар неколика, при руци су. Критичар из дана у дан, или од броја до броја, има да „сврши” с једним да би убрзо почео друго. Затим, приказивач који само упроштено види, суди не узимајући у обзир низ сведочанстава. Затим, реткост аутентичних уметничких творевина у низу књига и публикација, изазива код оцењивача, тако да кажемо, чулне варке. Најзад, најглавније: широки слојеви читалаца, ~~којима пре свега иде критика од броја до броја, ти широки слојеви~~ траже критику која је лако разумљива и одмах убедљива; и, те широке слојеве, који више знају писце него књижевност, њих не занима расправа, него пресуда: не расправа о природи способности и неспособности неког писца онако како се оне у делу јављају, него књижевно-утакмички изгледи писца, и критичар у фигури утакмичког судије на терену.

Врло велики број оцењивача споменуте врсте, и при споменутим околностима, врше дужности критичара из дана у дан, и кроз праве стокве књижевности. Та књижевност, како смо рекли, само је понекад аутентична литература, баш као што су и оцењивачи само понекад аутентични критичари. Међутим, тај и такав посао, и на обе стране, мора да се врши и мора да се догађа. То је опште-просветни рад у

области књиге; рад који се збива у области књижевности по томе што је и он напор мисли и пера, и, главно, што је, у неку руку, спроводник од Књиге до Књиге.

Међу критичарима из дана у дан, и од књиге до књиге, има људи са доста лепим оцењивачким способностима, са израђеним књижевним стилем, понекад са доста обилним знањем, чак са неким цртама и опрезностима аутентичних критичара. Оно што тим оцењивачима обично недостаје, то је ~~према~~ јединство духа и личности; то јест, нису ти људи скроз, расно и нагонски људи од књиге. Недостаје у њима потреба и напор за сталним нивелисањем ~~писца~~ писца и човека, духа и карактера, ~~према~~ једној врло високој идеји о књижевности и књизи. Недостаје зато начело да, при оцењивању, ~~Трелативна~~ права, ~~има не само аутор, него и критичар~~ Оцењивачи, ~~не~~ често сматрају да оцена треба ~~у~~ да крије претњу, евентуални, суспендовани ударац; и зато црпу свој материјал понајпре из супротности, из шокова, и то баш најжешћих, између оцењивача и оног што оцењује. Наводимо с тим у вези речи Гетеове из преписке са Шилером: „Ако се о написаном и урађеном не говори са симпатијом и са извесним партијским одушевљењем, остаће од свега онолико о коликом не вреди говорити. Расположење, радост, учешће у стварима, једино је реално, и оно што ће даље реалност изазивати.” Таква метода, наравно, тражи да рецензент са пуном активношћу свога духа и карактера чита књигу. По невољи, рецензенти читају врло често књигу само по морању, или из радозналости, и то радозналости нејасних извора; подмећу се дакле пасивно под књигу. Отуда њихове оцене испадају низ пригодних написа, случајно успешних или неуспешних, и отуда књижевни резултати тих написа, у колико их има, испадају нејединствени, разбијени, те значај њихов не може да напредује у органском порасту.

Обележје такве критике је пре свега у томе што је спољна и механичка. Механичка је зато што је спољна, а спољна је зато што расправља скоро искључиво повремене појаве, заблуде, конфликте, формуле, нејасности; задира због тога у локално и лично; а задрвши у то, то јест у гнездо шокова, губи из вида прави задатак оцене: да се делу извуче пројекција у области ~~књиге~~ књижевности. ~~Сматра~~ Главним послом оно што се назива: „ставити писца на своје место.” Дакле, не књигу, него пре свега писца! А ставити га на то „своје место”, где? Па разуме се, на терену утакмице, на тргу таштина. Тако се онда дешава да једно исто ауторско име — о делу се убрзо сасвим престане мислити и говорити — према разним оцењивачима и према „теренским” приликама, прска у најсупротнијим правцима, као лопта, као број у лутријском бубњу. Занимљиво је да при оваквим појавама ~~често нема~~ много одређена кривица ~~сама~~ до оних што оцењују.

У седи

Т. Критичар
уопште/само

Рецензент

није убав

Разлог је у једној општој заблуди: да људе који су само *у широком* просветни радници, да њих, често и против њихове воље, натежу и истежу у области чисте литературе.

Та заблуда иде уосталом кроз векове. Писци историја књижевности упорно остају у тој заблуди, и ако им она ствара огромне тешкоће. Ко се бавио изучавањем повести литература, тај зна које серије згужваних имена вуку за собом те повести. То су имена којима у области праве књижевности нико не може да правилно одреди ни специју ни фамилију; док би у повести опште културе — рубрика: писменост — та имена имала прикладна места и категорије. Науке, егзактне, боље бране аутентичитет својих представника. Многобројни научни „изобретатељи“, са њиховим штампаним теоријама од мале вредности, или од само опште културне вредности, брисани су из науке. *Али* доспевају на неки *начин* са тим својим написима у литературу! Литература све то вуче, и пред тим невероватним наслагама радова мрси појмове у својим дисциплинама.

Критика о којој је овде реч, критика из дана у дан, критика спољна, рефлексна, механичка, носи скоро увек карактеристику ~~момента~~ у времену и карактеристику менталитета у некој књижевној републици, или у народу. Књижевне републике сваки час мењају шефове, заставе и уставе. Занимљивије је стога извући, летимично, наравно, извесна породична обележја оцењивача разних народа. Од два по способностима слична критичара, Енглез има често далеко већи обим знања и књижевног искуства него Француз, али је тај обим у контури испрекидан и неправилан, што значи да јединство културних моћи има слабих места. Енглез ће далеко лакше од Француза ~~бушити~~ научно и литерарно, исторично и лично. Француз, ма коликог обима да му је спрема, више је истоветан ~~свуда~~ у том опсегу, и зато ~~са~~ сваке тачке у правилном односу према нечем средишњом. Француз има ~~стог~~ врло живо осећање за јединство, или разбијеност, ~~и у области~~ *рог* ~~духа~~ других људи, па и читавих књижевних и историјских периода; он гарантованије уопштава, јер јасније види везе класичног и модерног, научног и филозофског, субјективног и објективног. Енглез има наклоност да трага за особитим, врло личним, скоро тајанствено личним цртама писца. Француз више истражује обележја која значе исконско-човечно. Енглеска критика, отуда, испада понекад модернија, оригиналнија од француске, али с тим да енглески оцењивач залута у крајности, тамне строгости, или фриволности.

Тражећи нарочито оригинално и специјално у човеку и писцу, Енглез иде до индискретности *до* гоњења ~~так мржње~~ према своме објекту, ако се тај објект не да претражити и исповедити. Недавно умрли чувени биограф и критичар Стреч је тако радио живот и дело кардинала Манинга. Такође не-

давно умрли Франк Харис, критичар Шоа, сматрао је да за оцену дела апсолутно мора имати податке о сексуалној природи Шоовој, и нашао начина да њега, лукавог Шоа, натера да му пошље два чудна, као под хипнозом написана писма. Француза, по правилу, не дохватају тако каприциозне или имагинативне идеје. Али има ~~своје врсте~~ застрађавања и у његовим мирним, рационалним методама. Међу разним разумима, у којима је Француз подједнако велики мајстор, има један, по француску малу и велику критику врло карактеристични разум, корозивни разум. Широки слојеви чита-лаца врло воле дрску, уочљиву, на око апсолутну логику тог разума. Навешћено једно место из Ренана. Ренан је, дакако, био врло велики писац, и никако није био критичар из дана у дан; али на неким местима у неким његовим књи-гама има обележја неаутентичне критичке мисли и методе, има аргументације врло корозивног разума. На једној страни (*Живот Исусов*) стоји: „Невероватно је да један човек, (*Јуда*), који је благајник, и коме је јасно да би са смрћу учитеља из-губио то место, да би тај човек дао уносност свога посла за бедну суму од тридесет сребрника.” Публика је задовољна: ето се распаде у прах једно веровање! Међутим, тај овејани разум проблематичан је, ~~иолико и нека нестраност~~. Енгле-ског критичара привлаче не само особене, него још и мучне црте писца: ауторова робинсонска лутања по самом себи, његове муке око изнастављања самога себе у току стварања и рада уопште. Француз воли готову и целу фигуру, фунда-ментални строј у пуном дејству.

У једном се врло слажу енглески и француски критичар, критичари народа где критика врло високо стоји: ~~и кад су оцењивачи из дана у дан, почешће изненађују о-збиљним напором да изиђу из механике свога посла. При том, у једном смислу, Француз стоји далеко испод Енглеза: у тежњи за савлађивањем оних слабости у себи које најтеже савлађује, које су тако рећи органске у њему, ~~толико личне да личност мало те не само е њима и постоји~~ (Ни Енглез не савлађује те слабости лако, али их објави, и скоро учи свога читаоца како да на крају изврши потребно ~~субтрахирање~~ у својим утисцима. Француз је, сем по изузетку, веома личан, често до самозаљубљености, до нарцисизма; пре ће се ре-шићи за неку врсту камуфлаже, него што ће окрњити своју личност ма каквим признањем о ~~тешкој~~ слабости.~~

Немачки критичари држе вероватно пред очима златне речи свог највећег критичара, једног од светски највећих критичара, Гетеа: „да су речи ствар добра, али не најбоља; да

„најбоља је” „Благајник” Христов, то је само пародија на аргумент. ~~по категорије~~ ~~Благајник~~ Затим, проблем тешких издаја не ~~начиње~~ се испитивањем од ~~задних~~ ~~гестова~~, ~~жељда~~ само симболич. ~~Још један разлог који је Гетеа и Француза,~~ ~~који су често~~

Француз који
разјеза.

v Вага

дакле

свакупна слика

Тог
Критич
ка

најбоље не постаје јасно кроз речи, него кроз дух који ради." Немац, и чита, и суди о прочитаном, задајући свом духу тежак и сложен посао. ~~Оцена~~ ^{Оцена} немачка, отуда, и кад је врло кратка, ~~најбоље~~ ^{и свагда} врста расправе, чак погледа на читаве целине у књижевности, па чак на свет. Таква критика је претежно у ситној и специјалној анализи, дакле је богата детаљима; али због великог апарата с којим је Немац ради, она остаје увек некако недовршена. Немац, нарочито ако се пореди са Французом, даје на неки начин недовољно гарантовану оцену у целини. Немац се тешко решава да искључи из једне повремене критике низове запажања и искустава; и зато му није лако осетити да ли је казао последњу реч о некој ствари, и да ли је прекинуо, завршио оцењивање прерано или прекасно. Као већином код немачких писаца и научника, тако је и пред очима немачког критичара „штоф“ увек извор за бескрајна закључивања. Крајња сврха, за Немца, лежи стога увек негде врло далеко, и зато ~~она~~ ^{она} није свакад доста јасна. Баш немачки критичар само ретко може да стави под своју оцену оне познате речи Немца Лутера о апсолутној коначности: Бог нека ми буде милостив, друкчије не могу.

Руска критика, сва, предратна, емигрантска, совјетска, ма колико на изглед разноврсна, носи исте породичне црте: она је доста слободна од механизма; али је импровизаторска, ~~инвентивна~~ ^{инвентивна}; често растројено инвентивна. То је, с једне стране, критика народа без културних традиција; с друге стране, ~~критика~~ ^{критика} народа, који ~~није~~ ^{је} ~~само~~ ^{је} ~~непрестано~~ ^{непрестано} ~~обнавља~~ ^{обнавља} и варира, ~~који~~ ^{који} ~~даје~~ ^{даје} ~~своје~~ ^{своје} ~~најсвежије~~ ^{најсвежије} ~~крви~~ ^{крви} ~~источних~~ ^{источних} ~~племена~~ ^{племена}, ~~народа~~ ^{народа}, ~~дакле~~ ^{дакле} ~~који~~ ^{који} ~~излази~~ ^{излази} ~~пред~~ ^{пред} ~~свет~~ ^{свет} ~~бескрајно~~ ^{бескрајно} ~~разнолик~~ ^{разнолик} у даровитостима, а код којег је сваки талент везан ~~непосредно~~ ^{непосредно} за нагон, то јест за највећу снагу и највећу неодговорност. Руска критика је плаховита у изразу, и скоро увек идеалистичка у тежњи, бар у последњој својој тежњи. Руски оцењивач тражи, и воли да буде племенит и нечим одушевљен; јер врло често мисли ~~да је~~ ^{да је} ~~ту~~ ^{ту} ~~са~~ ^{са} ~~неком~~ ^{неком} ~~мисијом~~ ^{мисијом}. Отуда је ~~ту~~ ^{ту} ~~једној~~ ^{једној} ~~истој~~ ^{истој} ~~критици~~ ^{критици} ~~и~~ ^и ~~распуштено~~ ^{распуштено} ~~слободан~~ ^{слободан} ~~и~~ ^и ~~догматичан~~ ^{догматичан}.

У свакодневној критици разних народа запазили смо једну нарочито карактеристичну црту: осиноност навика. Израз овај је у први мах чудан. Он значи темпераментне изливе оцењивача не толико у раду и истраживању, где темпераментност зависи од стварних резултата — него у опхођењу оцењивача са својим позивом и са ауторима, јер се ту може бити темпераментан на основу хотења и навика. Осиноност и навика, то двоје се на први поглед искључује, ~~и~~ ^и ~~навика~~ ^{навика} као таква значи стање и једнолике поступке. Осиноност треба да потиче ~~стварно~~ ^{стварно} из нагона или из воље. ~~Код~~ ^{Код} ~~великог~~ ^{великог} ~~броја~~ ^{броја} ~~оцењивача~~ ^{оцењивача}, ~~међутим~~ ^{међутим}, ~~не~~ ^{не} ~~опаж~~ ^{опаж} ~~а~~ ^а ~~се~~ ^{се} ~~у~~ ^у ~~раду~~ ^{раду} ~~ни~~ ^{ни} ~~особити~~ ^{особити} ~~нагон~~ ^{нагон}, ~~ни~~ ^{ни} ~~нека~~ ^{нека} ~~јака~~ ^{јака} ~~воља~~ ^{воља}. ~~Они~~ ^{Они} ~~су~~ ^{су} ~~темпераментни~~ ^{темпераментни}, ~~па~~ ^{па} ~~постепено~~ ^{постепено} ~~и~~ ^и

и свагда

Тим немачки

Критика, који даје

Твче глас

Ја ипак
је велики
дрог ожева -
бага осино

~~осион~~, баш у сфери механике свога посла и у сфери својих навика. Међу те навике долази, ~~у своме и разне~~, нарочито следеће: замењивање књижевног познавања дела површно-читалачким и каванским познавањем; неразликовање између оцено писца и оцено књиге; методе критичара такве да критика у сваком случају испадне лични триумф критичарев; узимање непријатељског става због евентуалних симптома којима дело ~~књиге~~ осетљиво погађа у нечему оцењивача; упереност критике место претежно у област појмова, у област оних чулних слика које људи воле да подмећу под појмове; доста једнолика систематика критичких појмова; ~~у своме~~ ~~серија~~ једноликих критичких термина; и т. д. Те навике, доследне по облику и гестима, широка публика, ~~погрешно~~, почне убрајати у интелектуалне карактеристике оцењивача; а оцењивач, што је још кобније погрешно, почне да их сматра способностима својим, дакле пуноправним снагама у себи. Од тога момента дејствовање и дејство навика постаје још силовитије. Што даље, све горе. Што више таквих осилених навика у оцењивача, оцењивач све већа сила у очима, прво, широких слојева читалаца, па већине читалаца, па најзад и многих писаца — сила пред којом треба дрхтати као пред несрећом својом.* Што већи такав успех оцењивача, осиноност његових навика све више без контроле, све осиноја. Са бруталношћу својих навика иду такви ~~људи~~ често до садизма.

+
оцењивачи

После напомена учињених овде у смислу оцена и оцењивача извесних категорија, можда је добро истаћи један конкретан и данашњи пример скоро идеално хуманог и високо културног оцењивачког рада, уједно ретко скромног рада. Тај оцењивач и критичар јесте Француз Е. Жалу, уосталом многим добро познати стални рецензент листа *Nouvelles littéraires*. Знање тога савесног читача и оцењивача расте из дана у дан огромно. Његов дар расте, кроз чудесан напор да оправда себе у свом позиву. Тај човек, између другог, има врсту феноменалног памћења, које му при писању сваке оцено враћа у сећање низ написаних оцена, ставља дакле једнако и ~~самог~~ критичара пред своје проблеме. Стил и терминологија Жалуа, тако су ~~дефинитивни~~ и поштено опрезни, да се, рекли бисмо, свака његова реч осврће за својим трагом и учинцима. Тај човек никад не изобличује, не срамоти; он ~~никогад~~ ~~Болесница~~ само да би испод одсеченог нашао и показао здраво, и зарадовао се томе. И сам творац, Жалу носи у себи умет-

он сега,

*) Мало људи, на жалост, знају да пораз на пољу неког рада никад није несрећа, јер су у човеку извори енергија бескрајни. Све што се ради, може се опет и боље и боље радити. Ако пак ни боље рађено није добро рађено, може се заменити другим радом. Живот је кратак и тесан! — толико је много оно различито што човек може радити уредно, или узастопно.